

Anica Nazor

Staroslavenski institut

Demetrova 11, HR-10000 Zagreb

DRAGICA MALIĆ I GLAGOLJSKI TEKSTOVI

U prikazu jezikoslovnoga puta moje cijenjene i drage kolegice još sa studija dr. Dragice Malić, znanstvene savjetnice u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, istaknula je autorica dr. Branka Tafra da se dr. Dragica Malić sustavno bavila tekstovima „ponajviše iz 14. stoljeća“, da je „dokazala postojanje čvrstih veza hrvatskih kulturnih sredina i spomenika pisanih na sva tri pisma“ i da je istraživala „crkvenoslavensku jezičnu tradiciju u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća“ (Tafra 1999: 5). Ovom prilikom ja ću se osvrnuti na njezine dvije monografije: na *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, objavljene 1972. godine kao prva knjiga Znanstvene biblioteke Hrvatskoga filološkoga društva i kao treći znanstveni rad dr. Dragice Malić. Osvrnut ću se na njezin *Nacrt za Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika*, objavljen trideset godina kasnije (2002) u Biblioteci Posebnih izdanja Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Prva je knjiga zapravo njezin magistarski rad, koji je obranila u siječnju 1970. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Obradila je najvažniju i najstariju glagoljsku zbirku duhovnih pjesama dodanih hrvatskoglagoljskom liturgijskom rukopisu iz konca 14. stoljeća, koji se čuva u Parizu, u Bibliothèque nationale, Code slave 11. Rukopis sadrži priručni brevijar; misal (sacrificale) i ritual. Pjesme su napisane istom rukom, koja je pisala i ostale navedene dijelove rukopisa. Za razliku od liturgijskih tekstova, pisanih liturgijskim crkvenoslavenskim jezikom, pjesme su napisane narodnim, pretežno čakavsko-ikavskim jezikom. Otkrio ih je i 1905. godine objavio Josip Vajs u 31. knjizi *Starina* tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti „kao važan prilog za povijest hrvatskoga jezika i hrvatskoga pjesništva“. Vajs smatra da se pjesmarica sastoji od 9 pjesama, Franjo Fancev od 12 pjesama, Vjekoslav Štefanić od 10, a Dragica Malić se opredijelila za Vajsovo mišljenje, to jest da je riječ o devet pjesama. Štefanić smatra da su dvije, a ne jedna božićna pjesma: *Proslavimo oca boga* i *Bog se rodi v Vitliomi*, jer je potonja jedna od najstarijih i najpopularnijih hrvatskih božićnih pjesama – „koja se do naših dana pjevala od sjevera do juga jadranske obale“ (Štefanić 1973: 231). Štefanić je u hrestomatiji *Hrvatska književnost srednjeg vijeka* (1969), koju je priredio sa suradni-

cima, objavio, uz kratke uvode, sedam pjesama iz navedene glagoljske zbirke. Zbirka je osobito poznata po pjesmi *Svit se konča i slnce jur zahodi*, koja se često objavljivala. To je satira na život višega klera i redovnika, koji u času kad se približava Sudnji dan žive u svakojakim opačinama: za novac prodaju duhovna dobra, služe svom trbuhu, a one koji bi htjeli da žive kao pravi isposnici ti isti proglašavaju licemjerima te ih predaju inkvizitorima da im sude, pa time oni uzrokuju propast mnogih duša.

Akademik Josip Hamm pjesmu je objavljivao više puta, a akademiku Radoslavu Katičiću ona je poslužila kao primjer i dokaz „duboke srodnosti, izražajne i sadržajne, misaonoga i osjećajnoga svijeta“, koji „tu davnu glagoljašku poeziju prisno veže s Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha*“ (Katičić 1976: 395). Obiljem primjera Katičić je pokazao paralele i podudarnosti između pjesme *Svit se konča i slnce jur zahodi* anonimnoga glagoljaša iz 14. stoljeća i *Balada* Miroslava Krleže iz 20. stoljeća i time ukazao na njihovu „duboku stilsku, izražajnu i sadržajnu povezanost“ (Katičić 1976: 402). Povukao je dakle paralelu između najstarijega i najnovijega hrvatskog pjesništva – između četrnaestoga i dvadesetoga stoljeća, učvrstio i primjerima potkrijepio misao o šeststoljetnom luku što u hrvatskoj književnosti spaja Srednji vijek s dvadesetim stoljećem. A ta činjenica ima dalekosežno značenje: Katičić je dokazao da je u kontinuitetu „živa i prisutna naša srednjovjekovna književnost“ (Katičić 1976: 403). Da pritom nije bitno pitanje je li Krleža – što je lako bilo moguće, znao za glagoljašku pjesmu u Vajsovu izdanju i u njoj našao izravan poticaj za *Balade* – nego da je bitno to što se glagoljaška inspiracija uklopila u kajkavsku – pokazuje se vrlo ispravnim. Pokazalo se, naime, da je pjesnik *Balada* nakon što je pročitao Katičićev članak iz 1976. godine: *Zapisi sa izvorišta*, objavljen u Slovu 25-26, posvećenu njegovu prethodniku na Bečkom sveučilištu Josipu Hammu uzviknuo: „Bravo Katičiću. Vajsovo izdanje glagoljskih pjesama nisam vidio.“ Katičić je nedvojbeno potvrdio ono što je Krleža sazeo u jednom stihu *Balada*: *Na grobu žive Reči knjiga se zidati ne da!*

Dragica Malić je u knjizi o prastarjoj glagoljskoj zbirci hrvatskih duhovnih pjesama, na koju još ni izdaleka nije bačeno dovoljno svjetla, pokušala s jedne strane – i to jezične strane – osvjetliti zbirku. Njezina knjiga sadrži Uvod; Faksimil teksta pjesama (bijelo na crnom); tekst pjesama paralelno otisnut u latiničkoj transliteraciji s lijeve strane i s desne strane u suvremenoj transkripciji. Nadalje sadrži prikaz grafijsko-ortografskih osobina zbirke i najopsežniji dio (134 stranice od ukupno 232 stranice) odnosi se na prikaz jezika, što si je autorica postavila kao temeljni zadatak i to već u naslovu knjige istakla: *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Na kraju je autoričina kratka rekapitulacija knjige. Knjiga Dragice Malić nezaobilazan je prilog i čvrsta podloga u daljnjim istra-

živanjima najstarije hrvatske zbirke duhovne poezije iz konca 14. stoljeća. Vrijednost je u: faksimilu cjelovite zbirke, načinjenu na temelju snimaka originala snimljenih upravo za knjigu dr. Dragice Malić; u kritičkom izdanju teksta priređenom na latinici i načelima moderne tekstologije. Glagoljski je tekst dostupan i onima kojima glagoljsko pismo i glagoljski tekstovi s mnogo kratica i ligatura čine poteškoće pri čitanju. Autorica je glagoljicu prenijela u latinicu dvama postupcima: transliteracijom i transkripcijom. K tomu od Vajsova izdanja prošlo je punih sto godina i ono je danas već rijetkost. Ono nema faksimila zbirke, a tekst je prenesen starom ćirilicom i zadržane su kraćeno pisane riječi, što uvelike otežava čitanje.

Drugu monografiju (studiju) *Nacrt za Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika* objavio je Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, u kojem je dr. Dragica Malić objavljivala sva svoja znanstvena istraživanja. Kako je 1999. godine lijepo istaknula autorica njezina životopisa dr. Lana Hudeček: „U tome institutu, koji je u međuvremenu nekoliko puta promijenio ime (Institut za jezik, Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta) Dragica Malić provela je čitav svoj znanstveni vijek, kojemu će domalo biti puna četiri desetljeća. Sve je to vrijeme, dok su se mijenjali nazivi ustanove, ravnatelji i političke prilike, sjedila za istim stolom, u istoj sobi, samozatajno radeći i stvarajući rad po rad, knjigu po knjigu, sudjelujući u gotovo svim važnijim institutskim projektima dajući im velik doprinos.“ (Hudeček 1999: 1) Nije zato čudo što je upravo Dragica Malić dobila zadatak da osmisli institutski projekt: *Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika*. Projekt je predložen kao „jedna od temeljnih hrvatskih nacionalnih lingvističkih obveza“, temeljit će se na tekstovima prvih pet stoljeća hrvatske književnosti i pismenosti – na književnim i jezičnim izvorima od *Bašćanske ploče* iz 1100. godine do prvih desetljeća 16. stoljeća, jer je leksička građa iz izvora toga razdoblja „vrlo manjkavo zastupljena u postojećim povijesnim rječnicima“. U prvoj će se fazi rada na Rječniku priređivači ograničiti na spomenike objavljene u znanstvenim i stručnim publikacijama.

Nacrt za Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika shvatila sam već kao recenzent rukopisa – kao podlogu za širu raspravu o važnom, temeljnom djelu hrvatske povijesne leksikografije. U tom smislu ovom ću prilikom ponoviti neka svoja gledišta iskazana u recenziji, koja se tiču mogućih glagoljskih izvora za *Rječnik*, što ih predlaže dr. Dragica Malić. U izvore su ušli glagoljski tekstovi, koje su priredili Ivan Kukuljević, Đuro Šurmin i Rudolf Strohhal. Poznato je da su njihova čitanja nepouzdana, što i autorica *Nacrta* napominje. Kukuljević ih je, na primjer, u izdanju zbirke srednjovjekovnih isprava na narodnom jeziku u načelu nastojao objaviti u njihovu originalnom pismu: gla-

goljici, ćirilici i latinici (Kukuljević 1863). U tom je nastojanju isprave koje je imao u latiničkom prijepisu, a smatrao da su isprva pisane glagoljicom, samovoljno okretao na glagoljsko pismo. Njegovo izdanje *Acta Croatica*, predloženo kao izvor za *Rječnik*, ima mnogo nedostataka i stvarnih pogrešaka. Ništa pouzdanije nije ni izdanje *Acta Croatica* (ab anno 1100-1499), koje je nakon Kukuljevića priredio Đuro Šurmin, a Akademija objavila 1898. godine. Šurminovo je izdanje trebalo biti ispravljeno i dopunjeno izdanje Kukuljevićevih *Acta Croatica*. U njemu su glagoljske (i latiničke) isprave prenesene ćirilicom. Šurminovo je izdanje, međutim, nekritički priređeno s diplomatskoga i jezičnoga gledišta, pa je s pravom naišlo na negativne ocjene suvremenika (Jireček, Jagić, Milčetić, Strohal i drugi). Šurmin je, na primjer, mnoge tekstove dao preštampati ćirilicom iz latiničkih prijepisa ne obazirući se na originale (ukoliko nisu bili u Akademiji). Zna se da je prenošenja u ćirilsko pismo često prepuštao slagaru opaskom: „Slagati ćirilicom!“ Novo izdanje *Acta Croatica* Akademija je 1917. povjerala Stjepanu Ivšiću, koji je godinama prikupljao građu, tragao za originalima, prepisivao latinicom glagoljske tekstove, proučavao jezik, paleografiju i probleme transliteracije, te pribirao faktografske elemente za ispravnu interpretaciju akata. Smatrao je da su *Acta Croatica* ne samo povijesni dokumenti nego da su jednako tako i najjemenitiji izvori za povijest hrvatskoga jezika i da im treba pristupiti s najvećom lingvističkom akribijom. Ivšić, međutim, nije dospio prirediti izdanje. Ostao je „veliki nedovršeni torzo Ivšićeve zbirke *Acta Croatica*“ (Štefanić). Na dovršenju Ivšićeva djela radi filolog akademik Josip Bratulić i sve do smrti radio je historičar Miroslav Kurelac, član suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Historičar Ferdo Šišić ocijenio je da su *Acta Croatica* „najljepša i najpotpunija zbirka hrvatskoga narodnog govora u srednjem vijeku i čitavog XVI. stoljeća“ i da tako „opsežne zbirke sredovječnih isprava, pisanih živim narodnim govorom, ne može da pokaže ni jedan drugi slavenski narod“. Sve to pokazuje da su *Acta Croatica* vrijedan izvor za predloženi Rječnik i da isprave treba ekscerpirati iz originala, odnosno fotokopija originala, a ne iz nepouzdatih izdanja (Kukuljevićeva i Šurminova). Ali je pouzdano, na primjer, izdanje glagoljske oporuke Jelene, sestre Petra Kružića, iz 1541. godine, koju je u latiničkoj transkripciji priredio Stjepan Ivšić (Narodna starina, knj. VII, 1928. god.). Isprava je dragocjen prilog za hrvatsku kulturnu povijest, napose za povijest jezika. Jelenina oporuka („teštament“) „otvara riznicu jedne naše gospođe iz prve polovine 16. stoljeća, pa nam našim jezikom izbraja ruho, nakit, različne sprave i drugo. Po tome ovaj ‘teštament’ stoji bez premca“ (Ivšić). Ivšićevo je izdanje oporuke Kružićeve sestre, vidim u objavljenom *Nacrtu*, ušlo u korpus izvora.

Sva Strohalova izdanja glagoljskih tekstova, kako i sama autorica napomi-

nje, treba uzeti s najvećim oprezom: u najmanju ruku treba ih usporediti s originalom!

Slazem se s autoricom da je predloženi *Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika* jedan od temeljnih zadataka i obveza hrvatske filologije. Upravo zato zadatak treba pristupiti temeljito: s najvećom pažnjom odrediti korpus izvora i ispravno pročitati izvore, što nije uvijek ni lako ni jednostavno, pogotovo kad je riječ o glagoljskim i ćirilskim izvorima. Zato su potrebni kvalificirani znanstveni radnici i materijalna sredstva, a oni – po autoričinu mišljenju – u ovom trenutku nedostaju. Zato bi se – kaže autorica – „u prvoj fazi rada na rječniku kao izvori upotrijebili samo već objavljeni tekstovi, publicirani u znanstvenim i stručnim publikacijama i (uz suglasnost priređivača) oni što su priređeni za tisak“. Objavljena je građa po autoričinu priznanju – tek manji dio građe za *Rječnik*, a skupljanje pak građe „iz rukopisnih kodeksa i inkunabula zbog nedostatka znanstvenih kadrova i materijalnih sredstava zasad ne dolazi u obzir“ (str. 5), pa to treba odgoditi za budućnost kad će se izraditi šira verzija *Rječnika*.

Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika, izrađen na korpusu samo objavljene građe, ne bi mogao biti temeljno djelo hrvatske filologije. Jer, kao što je već istaknuto, objavljen je tek manji dio građe. K tomu objavljena je građa – ponavljam – dobrim dijelom nepouzdana i nužno je usporediti je s originalima. Pa kad je tako, uputno bi bilo građu ekscerpirati iz originala ili njihovih preslika, kako su činili priređivači Akademijina povijesnoga *Rječnika*. Što se tiče glagoljskih neliturgijskih potencijalnih izvora, originali su na domak ruke, jer se nalaze uglavnom u Zagrebu: u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i u knjižnici franjevac trećoredaca (na Ksaveru). Samo nekoliko glagoljskih zbornika, koji bi također trebali ući u izvore predloženoga *Rječnika*, čuva se u europskim knjižnicama. Njihove fotokopije posjeduje Staroslavenski institut. Bolje je da se u krilu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u samom početku pripremnih radova osposobi grupa suradnika i da se započne s temeljitim ekscerpiranjem zaokruženoga korpusa koji će u punini predstaviti leksičko blago hrvatskoga jezika u razdoblju od prvih književnih zapisa do Marulića i njegovih suvremenika. O potrebi takva *Rječnika* ne može biti dvojbe i za njegovu se izradu moraju namaknuti materijalna sredstva i osposobiti potreban kadar. Hrvatima, naime, takav *Rječnik* nitko drugi neće prirediti osim Hrvata samih.

I na kraju, zahvalimo našoj cijenjenoj i dragoj kolegici Dragici ili – kako je mi volimo zvati drugim imenom – Ljerki Malić na trudu koji je uložila u filološka istraživanja i poželimo joj da i nadalje istražuje svojim marom, znanjem,

iskustvom i žarom – u svom Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje s kojim je živjela i sve proživljavala od početka svojih istraživanja – koja je Institutu bila i ostala privržena. Institut joj je u neku ruku bio drugi dom. U nadi da je to prepoznato i da će Institut pokušati naći načina za daljnju suradnju – u ime Staroslavenskoga instituta, s kojim Ljerka također surađuje, i u svoje osobno ime želim: NA MNOGAJA.

Citirana literatura:

- HUDEČEK, LANA (1999) Životopis Dragice Malić. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 25 (1999), 1-2.
- IVŠIĆ, STJEPAN (1928) Hrvatski glagolski „teštament“ Jelene, sestre Petra Kružića, iz god. 1541. *Narodna starina* sv. 16., knj. VII (1928), 5-12.
- KATIČIĆ, Radoslav (1976) Zapisi s izvorišta. *Slovo* 25-26 (1976). 393-405.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, IVAN (1863) *Acta Croatica. Listine hrvatske. Monumenta historica Slavorum meridionalium*, knjiga I., Zagreb.
- MALIĆ, DRAGICA (1972) *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- MALIĆ, DRAGICA (2002) *Nacrt za Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Biblioteka: Posebna izdanja. Knjiga 6. Zagreb.
- ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV i suradnici: B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić. (1969) *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Zora – Matica hrvatska, Zagreb.
- ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV (1973) Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice. Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Zagreb 1972. *Slovo* 23 (1973), 225-232.
- ŠURMIN, ĐURO (1898) *Hrvatski spomenici. Sveska I (od godine 1100-1499)*. *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Acta Croatica (ab anno 1100-1499)*. Volumen VI. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- TAFRA, BRANKA (1999) Jezikoslovni put Dragice Malić. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 25 (1999), 3-10.
- VAJS, JOSIP (1905) Starohrvatske duhovne pjesme. *Starine JAZU*, knj. 31 (1905), 258-275.